

נבואת החוכמה ונבואת השליחות

אהרן חיים סקסונוב

- א. מבוא
- ב. מי הוא נביא השקר?
- ג. האם הנביא בהכרח מנבא לאחרים?
- ד. נבואה כתלויה בדמותו של הנביא
- ה. נבואה כנוכחות - להיות בחיי הנביא
- ו. התורה כפסגת הנבואה
- ז. נבואת החוכמה ונבואת השליחות
- ח. סיכום

א. מבוא

"מיסודי הדת לידע שה-ל מנבא את בני האדם", כך כותב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (ז, א). אומנם, נושא הנבואה בימינו הוא מן הסתומים והחתומים שבתורתנו. מה היא אותה נבואה, מה פשרה של הנבואה שבה אנו חייבים להאמין כחלק מיסודי הדת, ובכלל, מדוע אמונה זו כל כך חשובה, שזכתה היא להיכנס ל"ג יסודות האמונה של הרמב"ם?

מחד, עסקו בנבואה גדולי הדורות – החל ברבי יהודה הלוי ששם את הנבואה לעיקר ויסוד מוסד בספרו הכוזרי, דרך הרמב"ם שהקדיש לנבואה חלק נכבד ממורה הנבוכים ואף התעתד לכתוב ספר על הנבואה¹, והמשך בחכמי הדורות שאחריהם עד לראי"ה קוק והרב הנזיר, ששמו את נושא הנבואה במוקד הגותם². מאידך, נראה כי לא נתבארו מושגי הנבואה כל הצורך, ורבה המבוכה בנושא זה בקרב רבים.

באמת, דבר קשה הוא לכתוב על נושא כה נסתר – אין במלאכה זו מה שיש במלאכת העיון ההלכתי, ואין בעיון ההלכתי מה שיש במלאכת העיון בנבואה. רחשי לב, ברקי מחשבה, זיקי הברקות שמופיעים ונעלמים בעלטת החשכה – כל אלה מלווים את הלימוד בנושא עמוק זה, ונתפלל לעושה נפלאות שיורנו מדרכיו ויאירנו באור תורתו³.

-
1. הקדמת הרמב"ם לפרק חלק (מהדורת הרב שילת עמוד קמג), וראה על זה עוד בפתיחה למורה הנבוכים.
 2. דבריו של הרב נזיר בנושא מצויים בספרו קול הנבואה, ודבריו של הרב קוק מרוכזים בעיקר באורות הקודש א, ועוד בכתביו השונים (וראה לקט בספר אורות הנבואה).

במהלך דברינו ננסה לאפיין את מושג הנבואה ולבחון מיהם הנביאים שעליהם דיברה התורה ובקיומם מחויבים אנו להאמין.

ב. מי הוא נביא השקר?

על מנת לפתוח את הדיון בנבואה, נראה כי יש לבחון דווקא את תופעת נביאי השקר והבעייתיות שבהם. דרך הבנת חטאיהם של נביאי השקר ניתן לעמוד על אופי הנבואה עצמה שנפגעת באמצעותם.

המשנה במסכת סנהדרין מלמדת על מספר סוגי 'נביאי שקר' שונים, כאשר חלקם נידונים למיתה בידי אדם וחלקם למיתה בידי שמיים. כך קובעת המשנה:

אלו הן הנחנקין: המכה אביו ואמו, וגונב נפש מישראל, וזקן ממרא על פי בית דין, ונביא השקר, והמתנבא בשם עבודת כוכבים, והבא על אשת איש וזוממי בת כהן ובועלה [...]

נביא השקר, המתנבא מה שלא שמע, ומה שלא נאמר לו – מיתתו בידי אדם. אבל הכובש את נבואתו, והמוותר על דברי נביא, ונביא שעבר על דברי עצמו – מיתתו בידי שמיים, שנאמר "אנכי אדרש מעמו".

המתנבא בשם עבודה זרה, ואומר: כך אמרה עבודה זרה, אפילו כוון את ההלכה לטמא את הטמא ולטהר את הטהור [...]

(משנה סנהדרין יא, א; ה-ו)

המשנה מציגה את נביא השקר כאחד מחייבי מיתה בחנק. במשנה זו המתנבא בשם עבודה זרה נמנה כסוג נפרד של חייבי מיתה, שאינו כלול במושג 'נביא שקר', וכך מפורש ברשימת הנחנקים בתחילת הפרק.

מנגד, הגמרא מביאה ברייתא מפורטת יותר בעניין, כאשר המתנבא בשם עבודה זרה כלול ברשימת נביאי השקר (על אף שאין הם נקראים כך במפורש בברייתא, בניגוד למשנה), ומבררת את הבעיה בכל אחד מהנביאים המנויים:

תנו רבנן: שלשה מיתתן בידי אדם, ושלשה מיתתן בידי שמיים.
המתנבא מה שלא שמע, ומה שלא נאמר לו, והמתנבא בשם עבודה זרה – מיתתן בידי אדם,
הכובש את נבואתו, והמוותר על דברי נביא, ונביא שעבר על דברי עצמו – מיתתן בידי שמיים.

3. מאמר זה הוא מעין שילוב של כתיבת מאמר מדעי לכתיבת מסה – מחד, נעסוק בהוכחות ובמקורות, אך מהם נולוג לכתיבה מסאית, שאינה מחויבת לפרשנות בלעדית במקורות, אלא משתמשת במקורות כבסיס לבטא מחשבות ותובנות מתוך לימוד רחב של נושא הנבואה.

מנהני מילי? אמר רב יהודה אמר רב: דאמר קרא "אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי" – זה המתנבא מה שלא שמע. "ואשר לא צויתיו" – הא לחבירו צויתיו, זה המתנבא מה שלא נאמר לו. "ואשר ידבר בשם אלהים אחרים" – זה המתנבא בשם עבודה זרה. וכתבי: "ומת הנביא ההוא", וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק.

הכובש את נבואתו, והמוותר על דברי נביא, ונביא שעבר על דברי עצמו – מיתתן בידי שמים, דכתיב "והאיש אשר לא ישמע", קרי ביה: לא ישמע, וקרי ביה: לא ישמע אל דברי, וכתביב "אנכי אדרש מעמו" – בידי שמים.

(סנהדרין פט, א)

הבריייתא מחלקת את ששת נביאי השקר לשני סוגים – נביאי שקר המתחייבים מיתה בידי אדם ונביאי שקר המתחייבים מיתה בידי שמים. נראה שצריך להיות הבדל עקרוני בין שני סוגי נביאי השקר ולא לשווא נחלקו בדיניהם. ננסה לעמוד על אופיין של שתי קבוצות אלו דרך בחינת דברי הגמרא על כל אחת מהן.

כך נאמר ביחס לנביא המתנבא מה שלא שמע:

המתנבא מה שלא שמע. כגון צדקיה בן כנענה, דכתיב "ויעש לו צדקיהו בן כנענה קרני ברזל".

מאי הוה ליה למעבד? רוח נבות אטעיתיה, דכתיב "ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד [...] ויצא הרוח ויעמד לפני ה' ויאמר אני אפתנו ויאמר [...] תפתה וגם תוכל צא ועשה כן!" [...]

הוה ליה למידק, כדרבי יצחק. דאמר רבי יצחק: סיגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאין בסיגנון אחד. עובדיה אמר "זדון לבך השיאך", ירמיה אמר "תפלצתך השיא אתך זדון לבך". והני, מדקאמרי כולהו כהדדי – שמע מינה לא כלום קאמרי.

(סנהדרין פט, א)

הדיון בנוגע למתנבא מה שלא שמע אין הוא פחות ממדהים. הגמרא מביאה כדוגמה את צדקיה בן כנענה שהתנבא לפני יהושפט ואחאב ביציאתם למלחמה בארם וניבא שינצחו, שרוח נבות היזרעאלי הטעתה אותו בנבואת שקר. הגמרא תמחה על כך בצדק – כיצד ניתן להאשימו בנבואת שקר כאשר הוא הוטעה מן השמיים! תשובתה של הגמרא היא שהיות שארבע מאות נביאים התנבאו נבואה זזה, הוא היה צריך להבין שמדובר בנבואת שקר, שהרי על פי קביעתו של רבי יצחק אין שני נביאים מתנבאים באותו סגנון.

מגמרא זו רואים הבנה יסודית במהותו של הנביא – נבואתו צריכה להיות אישית כדי להיחשב לנבואה אמיתית. כלל זה כל כך יסודי בהבנת מהותו של הנביא, עד כדי כך שגם

במצב בו אדם משוכנע שהוא מקבל נבואה, עליו לדעת כי מדובר בנבואת שקר אם אנשים נוספים מתנבאים באופן זהה⁴.

גם בנוגע לנביא שמתנבא מה שלא נאמר לו מעלה הגמרא תובנות משמעותיות:

המתנבא מה שלא נאמר לו – כגון חנניה בן עזור, דקאי ירמיה בשוק העליון וקאמר "כה אמר ה' [צב-ות] הנני שבר את קשת עילם", נשא חנניה קל וחומר בעצמו: מה עילם שלא בא אלא לעזור את בבל, אמר הקדוש ברוך הוא: הנני שבר את קשת עילם, כשדים עצמן על אחת כמה וכמה – אתא איהו בשוק התחתון, אמר: "כה אמר ה' וגו' שברתי את על מלך בבל". אמר ליה רב פפא לאביי: האי לחבירו נמי לא נאמר! אמר ליה: כיון דאיתיהיב קל וחומר למידרש – כמאן דאיתמר ליה דמי, הוא ניהו דלא נאמר לו.

(סנהדרין פט, א)

בעוד שביחס לנביא האומר דברי נביאות שלא נאמרו מעולם ברור מדוע נהרג – כאן קשה מאוד להבין במבט ראשון מדוע אמירת נבואה שניתנה לנביא אחר מביאה לידי חיוב מיתה על נבואת שקר, והרי סוף כל סוף הנבואה אכן נאמרה!

הגמרא מביאה כדוגמה לסוג נביא שקר זה את חנניה בן עזור, שאמר שה' יפיל את בבל על פי היסק קל וחומר מנבואתו של ירמיהו על מפלת עילם, שרק עזרו לבבלים בחורבן. ראשית, רואים מכאן שעצם העובדה שמדובר בהיסק לוגי אינו מונע מן הדבר להיקרא נבואה שנאמרה מן השמיים, אלא רק נבואה שלא נאמרה לנביא הספציפי הזה. אך, הדבר המרתק הוא שאכן יש בדבר זה כדי להפוך את הנביא לנביא שקר, על אף שהמידע שהוא אומר אמיתי לחלוטין, ואכן היה יכול להיחשב לנבואה על ידי הנביא שממנו נלקחה הנבואה!⁵ כל עניינה של נבואת השקר כאן הוא חוסר האותנטיות ביחס לנביא המדבר.

נביא השקר השלישי שחייב מיתה בידי אדם הוא נביא המתנבא בשם עבודה זרה. בניגוד למשנה שהבאנו לעיל שמתייחסת למתנבא בשם עבודה זרה כחטא עצמאי שאינו קשור

4. כמובן, אמירת הגמרא מייד לאחר מכן כי יהושפט שהיה שם 'ידע' את דברי רבי יצחק, אינם מכוונים לכך שהוא הכיר את המימרה הזאת עצמה, אלא מבטאת את האמירה שמדובר בהבנה יסודית מאוד במושג הנבואה, שהכרחי שיהושפט ידע מתוך ההבנה מהי נבואה. אולם, לאור זאת אכן יש לשאול מדוע דבר זה לא היה פשוט לצדקיה בן כנענה עצמו. אומנם, ניתן לומר כי צדקיה בן כנענה עצמו, שלא היה נביא, גם לא ירד לעומק משמעותה של הנבואה, והוא תפס אותה כדיבור חיצוני ופומבי, וכפי שיבואר במהלך דברינו.

5. כמובן, מבחינת המציאות, עילם אכן לא נענשה, אך אין זה אומר שהנבואה איננה אמיתית – אמיתות הנבואה אינה תלויה בקיומה בפועל במציאות.

לנבואת שקר, הברייתא מתייחסת לנביא זה כנביא שקר – על אף שמדובר בתוכן אמיתי, הוא נאמר בשם עבודה זרה ולא בשם ה'.

נראה שהמשותף לשלושת הנביאים הללו הוא פגיעה בקשר האישי שבין הנביא לבין ה'. ישנם שלושה גורמים המעורבים במושג הנבואה – ה-ל, מקבל הנבואה ותוכן הנבואה. למעשה, נראה לומר כי התנבאות היא מעשה אינטימי שבין הנביא ל-להיו. מדובר ברגע מכונן של התקשרות אישית לחלוטין בין הקב"ה לנביא. כל מסר הוא אישי וייחודי – המסר ניתן רק לנביא מסוים ודווקא על ידי ה', ובעיקר התוכן הוא חד פעמי שאינו יכול לחזור על עצמו באינטראקציה עם נביא אחר. יש בנבואה מפגש בלתי אמצעי בין הנביא ל-להיו, הוא מתרחש באופן חד-פעמי ובלתי חוזר עם כל נביא ונביא. מי שינסה לפגוע בקשר זה פוגע במושג הנבואה בעולם – ביכולת של בני האדם להיות בקשר אישי עם ה', ביכולת לעמוד לפני ה' ולשמוע מה ה' שואל מהאדם באופן קונקרטי ואישי.

ירמיהו, בעוסקו בנביאי השקר, מציין כי הם מנאפים:

ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה.

(ירמיהו כג, יד)

ייתכן כי מעבר למובן הפיזי של הניאוף שמבצעים נביאי השקר שעליהם מדבר ירמיהו, יש כאן רמיזה נוספת ביחס לעצם נבואת השקר – נביא השקר, למעשה, אינו אלא מנאף. בעוד הנבואה היא מפגש אינטימי שבין נביא האמת לה', נכנס לתוך קשר זה נביא השקר ובכך מבצע מעשה ניאוף – הוא פוגע בייחודיות הקשר בין ה' לנביא, והופך אותו למעשה נבוב מתוכן הפרוץ לעין כול.

למעשה, הפוגע באחד משלושת הגורמים – בייחודיות התוכן, בייחודיות המתנבא או בייחודיות המנבא, מערער על האפשרות לקיום קשר אישי עם ה', הוא מעביר את מושג הנבואה מממד אישי-אינטימי, לממד ציבורי-רדוד. הנבואה עוברת ממישור נשגב של קשר בין האדם ל-להיו למישור של מידע, מסוד לידע נבוב. על כן, הפוגע במישורים אלו של הנבואה חייב מיתה בידי אדם – מדובר בפגיעה תשתיתית אנושה בכל רעיון העמידה לפני ה'.

מנגד, שלושת נביאי השקר האחרים – הכובש נבואתו, המוותר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו – אינם פוגעים בעצם הרעיון של הנבואה. המשותף לשלושתם הוא אי קבלת המסר העולה מן הנבואה, ההתעלמות מהציווי. כמובן שהתעלמות מציווי ה' היא חמורה, אך אין בה כדי לחייב מיתה בידי אדם – "אנכי אדרש מעמו". לעומת הפגיעה ב'מדיום' של הנבואה, בתווך שבו מתרחשת הנבואה, ששם חייבים מיתה בידי אדם, כאשר הנביא

פוגע בתוכן – הוא נידון רק ביחס לשמיים. בעוד פגיעה בתוכן הנבואה ובמחויבות אליה פוגעת במחויבות לדבר ה', פגיעה בתווך הנבואה פוגעת בעצם האפשרות לנבואה – אינטימיות עם ה', שזו קריטית הרבה יותר בהבנת מעמדו של האדם-נביא בעולם⁶.

ג. האם הנביא בהכרח מנבא לאחרים?

ניתן היה לחשוב כי תפקידו המהותי של הנביא הוא הבאת נבואותיו לציבור. כך כותב רש"י ביחס לפירוש המילה נביא:

יהיה נביאך – כתרגומו מתורגמן, וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות, והוא מגזרת (ישעיה נז, יט) ניב שפתים, (משלי י, לא) ינוב חכמה, ויכל מהתנבות דשמואל.

(רש"י שמות ז, א)

אולם, כבר השיב עליו האבן עזרא בעניין זה:

והאומרים כי נביא מגזרת ניב שפתים (ישעי' נז, יט), איננו נכון, כי שרש ניב מהשניים, לפי דעת חכמי צרפת, ומעלומי העין לפי דעת חכמי ספרד. ושרש נביא שלש אותיות. והעד, נביאים (במד' יא, כט), ויתנבאו (שם שם, כה), כי האל"ף שרש. [...] ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא (ברא' כ, ז), אם פירושו דברן הוא, רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג, ז), והוא מתענג עלי, ע"כ ויתפלל בערך וחיה.

(אבן עזרא שם)

על אף הוויכוח הלשוני, עדיין ניתן היה לחשוב כי לדעת כולם תפקידו של הנביא הוא לנבא לאחרים, יהא פירוש שמו אשר יהא.

6. נראה כי המשנה והברייתא נחלקו בשאלת הבעיה המרכזית בנביא המתנבא בשם עבודה זרה. ניתן לומר שהמשנה הבינה שהבעייתיות בנבואתו היא נתינת המקום לעבודה הזרה, להנכחה של כוחות בעולם שאינם הקב"ה, ולכן מדובר בחטא שונה מחטאם של נביאי השקר. אולם, הברייתא הבינה אחרת. לפי שיטת הברייתא, החומרה במעשה של המתנבא בשם עבודה זרה אינה העובדה שהוא נותן מקום לעבודה הזרה, אלא בעיקר פוגע ברעיון העמידה לפני ה'. המתנבא בשם עבודה זרה, לפי דעת הברייתא, בעיקר הופך את הנבואה ממרחב אישי וקרוב לה', למידע נבוב. הנבואה הופכת מדבר המבטא קרבה לה' לכוח מאגי המגלה עתידות. הנבואה מקבלת פנים של טקסט חלול הנמסר בראש כל חוצות, חלף מסר הנמסר כסוד מאוהב לאהוב. כלומר, ההתנבאות בשם העבודה הזרה פוגעת ברעיון הבסיסי של העמידה לפני ה', מה שחמור הרבה יותר מנתינת המקום לעבודה הזרה בעולם. נרחיב עניין זה בפרק נבואת החוכמה ונבואת השליחות בהמשך דברינו.

אומנם, כותב הרמב"ם דברים אחרים ביחס לנביא מבחינה עקרונית:

כל אחת משתי הקבוצות הראשונות [= בעלי העיון והנביאים, אח"ס] נחלקת לשני חלקים, כפי שביארנו, כי השפע המגיע לכל קבוצה מהם יהיה או בשיעור המביא (את האדם)⁷ לידי שלמות ולא יותר, או בשיעור שיהיה עודף, לאחר שהביאו לשלמות, ויביא את זולתו לידי שלמות. כך, בקבוצה הראשונה, והם החכמים, יש אדם ששיעור מה ששופע על כוחו המדבר (יספיק) לעשותו בעל חקירה והבנה, והוא יכיר ויבחין ולא יתעורר ללמד את זולתו ולא לחבר ספרים. הוא לא ירגיש תשוקה לכך, ולא תהיה לו יכולת לעשות זאת. ויש מי שמה ששופע עליו שיעורו יניע אותו בהכרח לחבר ספרים וללמדן הדבר בקבוצה השנייה. יש נביא שתבוא לו התגלות שתביא אותו לידי שלמות ולא יותר, ויש מי שיבוא עליו מה שיחייב אותו לקרוא את בני-האדם (אל האמת) וללמדם, והוא משפיע עליהם משלמותו. הרי שהתברר לך שלולא אותה שלמות יתרה לא היו מכנסים את החוכמות בספרים, והנביאים לא היו קוראים את בני-האדם לדעת את האמת. כי חכם לא יחבר חיבור לעצמו, ללמד את עצמו את מה שהוא כבר ידע. אלא טבעו של השכל הזה הוא כזה שהוא שופע תמיד ונמשך ממקבל שפע זה אל מקבל אחר, עד שהוא מגיע אל אדם שהשפע אינו יכול לעבור ממנו, אלא רק מביא אותו לשלמות, כפי שהמשלנו באחד מפרקי ספר זה.

(מורה נבוכים ב, לו)

הרמב"ם קובע כי כפי שישנם חכמים שאינם משפיעים מחוכמתם על הסובבים אותם, כך יש נביאים שאינם מביאים את דבר נבואתם לאיש. אין הנבואה מוגדרת כלל על ידי הדיבור או ההתנבאות אל הקהל, אלא קבלת נבואה היא בעיקר ביחס אל הנביא עצמו.

כך גם עולה מדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה ז. הרמב"ם עוסק בהגדרת הנביא לאורך כל הפרק, ורק בהלכה ז באותו פרק הוא כותב כך:

הנביא אפשר שתהיה נבואתו לעצמו בלבד להרחיב לבו ולהוסיף דעתו עד שידע מה שלא היה יודע מאותן הדברים הגדולים, ואפשר שישולח לעם מעמי הארץ או לאנשי עיר או ממלכה לבונן אותם ולהודיעם מה יעשו או למנוע אותם ממעשים הרעים שבידיהם [...]

(רמב"ם יסודי התורה ז, ז)

אם מדברי הרמב"ם במורה לעיל ניתן היה לאפשר הבנה שלא כל הנביאים מתנבאים לאחרים, אך תכלית הנבואה היא בכל זאת פנייה אל הציבור, הרי שמהלכות יסודי התורה עולה אחרת. במשך כמעט כל הפרק הרמב"ם כלל אינו עוסק בנביא הפונה לציבור, ומסביר

7. כל עוד לא צוין אחרת, הסוגריים בציטוט הן של פרופ' שוורץ, בתרגומו למורה נבוכים.

באריכות מה הן תכונותיו ומה מאפיין אותו, ורק בהלכה האחרונה בפרק הוא מזכיר כי ישנם גם נביאים שפונים לאחרים ומוכיחים אותם או מודיעים להם מה לעשות. לא נראה מלשונו שמדובר בתכלית הנבואה כלל, אלא רק תיאור שישנם נביאים כאלה בתוך קהל הנביאים הכללי, שאיננו מנבא לאיש כלל.

על פי דברים אלו, נראה כי ניתן להבין את עניינם של בני הנביאים המופיעים רבות בתנ"ך: באופן פשוט מדובר באנשים המנסים להגיע לנבואה⁸, ומטרתם אינה לנבא עבור אדם בעולם. נראה כי כל שאיפתם היא להגיע לדבקות וקרבה לה' על ידי הפיכה לנביאים. ייתכן שזהו גם פשט הגמרא ביחס למספר הנביאים שעמדו להם לישראל:

הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים, אלא, נבואה שהוצרכה לדורות – נכתבה, ושלא הוצרכה – לא נכתבה.

(מגילה יד, א)

רק לאור ההבנה שאין כל הנביאים מדברים אל קהל מסוים, נראה כי ניתן להבין את המספר הגבוה של הנביאים שקובעת הגמרא שעמדו לישראל. עניינם של אותם נביאים היה לכוון קשר בינם לבין ה', ולכן נבואתם לא נכתבה לדורות, שכן אין היא רלוונטית לשאר העולם. אכן, דברים אלו עולים יפה עם האמור בפרק הקודם. מהות הנבואה, הרבה לפני המסר המועבר בה לעולם, היא מרחב הקשר שבין הנביא לה'. נביא הוא קודם כל אדם שנמצא בקשר מתמיד עם ה', ומקיים מרחב אינטימי עם -להיו. לעיתים, כך אומר הרמב"ם, מתוך קשר קרוב לה' הנביא מרגיש צורך להשפיע את השפע שחל עליו על העולם. לעיתים, מתוך הקשר האינטימי שמקיים הנביא עם ה', הוא חושף ממד כלשהו מקשר זה לעולם, אך אין זה תכליתיה של הנבואה כלל. כפי שראינו בפרק הקודם, המאפיין המרכזי של הנביא הוא אדם הנמצא בקשר קרוב לבוראו, והפוגע בקשר זה פוגע במהות הנבואה וחייב מיתה בידי אדם. על גבי קשר זה, לעיתים הנביא מעביר את דבר ה' לאחרים, אך פגיעה בעניין זה היא פגיעה משנית שאיננה מחייבת מיתה בידי אדם⁹.

8. ראה רמב"ם יסודי התורה ז, ו.

9. באופן פרדוקסאלי, דווקא על הפגיעה בנבואה האינטימית והאישית של הנביא, זו שאינה יוצאת החוצה בראש כל חוצות, מתחייבים מיתה בידי אדם במשפט ציבורי-אנושי. דווקא אדם המתיימר לפגוע במישור האינטימי של הנבואה והופך אותה לגילוי עתידות ריק, נותן את הדין באופן מוחלט וארצי. מנגד, במישור הפגיעה בתוכן הנבואה, ששם לכאורה מדובר בפנייה ציבורית מעשית, דווקא ה' הוא המעניש את נביא השקר, מתוך חוסר היכולת שלנו כבני אדם להתמודד עם תופעת נביאי השקר.

ד. נבואה כתלויה בדמותו של הנביא

האם הנבואה היא אובייקטיבית, נקייה מכל תערובת של סובייקטיביות? או, שמא הנבואה ותוכנה קשורים בקשר הדוק לדמות המנבאת?

נעסוק תחילה במילות הנבואה, המסמן – האם ייתכן שמילות הנבואה מושפעות משפתו של הנביא, או שמא מוכתבות הן במדויק מלמעלה?

לכאורה, הנבואה אינה אלא מסר המועבר מה', דבר ה' בוקע מגרונו של הנביא ומעביר מילה במילה את המילים המגיעות לנביא בנבואתו. כך, למשל, עולה באופן קיצוני מדברי האברכנאל על נבואת יונה, ששם הוא מתמודד עם פירוש הביטוי שאותו אומר יונה – "עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת":

וכדי שמילת נהפכת תכלול שתי המובנים לא צוה השם לנביא שיקרא ונינוה נהפכת כמהפכת סדום ועמורה אלא נהפכת בסתם רוצה לומר שבהכרח בזמן ארבעים יום תהיה נהפכת אם בענינה שתעשה תשובה ותתהפך במעשיה ואם ביישובה.

(אברכנאל יונה ג, ד)

הרי שאברכנאל מציין כי ה' מסר לנביא מילים מדויקות מאוד שיכולות לכלול דו משמעות, בהתאם להחלטתם של אנשי נינוה. ייתכן אף שיונה עצמו לא ידע מה תהיה משמעות נבואתו באופן מדויק בסופו של דבר, אלא מסר את דברי ה' מילה במילה.

אולם, נראה כי חז"ל קובעים את ההיפך ממש, כפי שראינו לעיל, כאשר הם מציינים כי אין שני נביאים המתנבאים באותן מילים:

דאמר רבי יצחק: סיגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאין בסיגנון אחד. עובדיה אמר זדון לבך השיאך, ירמיה אמר תפלצתך השיא אתך זדון לבך.

(סנהדרין פט, א)

רבי יצחק מלמד כי אין שני נביאים מתנבאים באותה לשון, וטענה זו של רבי יצחק מובאת בגמרא כטענה חזקה מספיק על מנת להגדיר נביאים כנביאי שקר. כלומר, הבדל הלשון שבין הנביאים הוא דבר מהותי לנבואה, עד כדי כך שלא ייתכן לקבל שני נביאים המתנבאים באותה לשון כנביאי אמת.

נראה להסביר את הבדלי הניסוח בין הנביאים בכך שהנבואה היא פרי פיתוחו של הנביא, כאשר כל נביא מקבל נבואה מופשטת מה', ומתרגם אותה למילים על פי אישיותו. אין

הנבואה מגיעה כטקסט מוכתב מלמעלה, אלא כרעיון המגיע אל הנביא, שעליו לבטא בשפתו שלו ובדרכים הייחודיות לו.

עד כה עסקנו במסמן, במילים בהן משתמש הנביא, אך האם תיתכן גם השפעה תוכנית על הנבואה בהתאם לנביא המנבא? האם ניתן לקבל אפיק רדיקאלי כל כך שאף תוכן הנבואה מושפע מאישיותו של הנביא?

ניתן היה לחשוב כי עירוב מחשבותיו ודמותו של הנביא בתוכן הנבואה כמוהו כחילול האמת שבנבואה ופגיעה באמינותה. כך כותב הרמב"ם במורה הנבוכים, בעוסקו בדברים הנלמדים מסיפור העקדה:

העניין השני הוא להודיענו שהנביאים מקבלים כאמת את מה שבא אליהם בהתגלות, שלא יחשוב מישהו שמכיוון שזה בחלום ובמראה, כמו שהבהרנו, ובאמצעות הכוח המדמה, יש שלא יהיה מה שהם שומעים או מה שמוצג להם ודאי (להם) או שיתערב בו דמיון שווא כלשהו. לכן רצה להודיענו שכל מה שרואה הנביא במראה הנבואה הוא אמת ודאית בעיני הנביא. בשום אופן לא יטיל ספק במשהו ממנו. דינו בעיניו כדין הדברים המציאותיים כולם המושגים בחוש או בשכל. הראיה לכך היא שהוא פנה לשחוט את בנו יחידו אשר אהב כמו שנצטווה, אף על פי שציווי זה היה בחלום או במראה. אילו הנביאים היו מסופקים בחלום הנבואי, או שהיה להם ספק באשר למה שהם משיגים במראה הנבואה, לא היו פונים לעשות מה שהטבעים סולדים ממנו, ונפשו (של אברהם) לא היתה נענית לעשות את המעשה רב הסכנה הזה מִסָּפֵק.

(מורה הנבוכים ג, כד)

הרמב"ם מסיק מסיפור העקדה כי אין כל ספק אצל הנביא באמינות תוכן הנבואה המתקבלת אצלו. יודע הוא בוודאי שזהו דבר ה' בטוהרתו, שאין בו כל עירוב של מחשבותיו ודמיונותיו של הנביא עצמו. אם לא כן, אומר הרמב"ם, לא ייתכן שהיה אברהם עוקד את בנו יחידו ופועל כפי שפעל, מתוך תודעה כי ייתכן שלא קיבל הוא את דבר הנבואה במלוא אמיתותה האובייקטיבית.

אולם, אין הדבר עולה בקנה אחד עם מקורות שונים בעניין. כך, לדוגמה, בעניין העקדה עצמה, אומר המדרש כי מעולם לא התכוון ה' לצוות על העלאתו של יצחק לעולה:

אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. אשר לא צויתי – זה בנו של מישע מלך מואב, שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה, ולא דברתי – זה יפתח, ולא עלתה על לבי – זה יצחק בן אברהם.

(תענית ד, א)

הגמרא דורשת פסוק הקובע כי ה' מעולם לא ציווה על קורבנות מסוימים על בנו של מי שעל בתו של יפתח ועל יצחק בן אברהם.

כמובן, דברי הגמרא הם בבחינת פלא – כיצד ייתכן לומר שה' לא ציווה להעלות את יצחק לעולה? במיוחד בהקשר לפסוק המלא בירמיהו, כיצד אפשר לקרוא למעשה העקדה – קורבן לבעל? דברי הגמרא אפשריים לאור ההבנה שאין דברי הרמב"ם, כפי שהבנו אותם, נכונים – אברהם אכן מקבל נבואה והוא משוכנע בה באופן מלא, ובכל זאת אין מדובר בציוויו של ה'. מדובר בהבנה סובייקטיבית של אברהם של דבר הנבואה, אשר לאחר מעשה מתברר כי אינה עולה בקנה אחד עם 'דבר ה' האובייקטיבי'. הנביא משוכנע בקבלת הנבואה באופן מוחלט ובלתי ניתן לערעור. אברהם היה משוכנע שקיבל נבואה להעלות את יצחק לעולה, ואכן כך הוא הדבר. אך, אין זה אומר שזה הוא רצון ה' האובייקטיבי, אלא דבר ה' העולה מתוך הדיאלוג שבין אברהם לה'. נראה שכך גם יש להבין את דברי הרמב"ם שהבאנו לעיל¹⁰.

מקור מעניין נוסף בעניין סובייקטיביות הנבואה עולה מדברי הגמרא ביחס לנבואתה של חולדה:

חולדה – דכתיב וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור וגו'. ובמקום דקאי ירמיה היכי מתנביא איהי? – אמרי בי רב משמיה דרב: חולדה קרובת ירמיה היתה, ולא הוה מקפיד עליה. ויאשיה גופיה, היכי שביק ירמיה ומשדר לגבה? אמרי דבי רבי שילא: מפני שהנשים רחמניות הן [...].

(מגילה יד, ב)

הגמרא תמהה על יאשיהו שפנה לחולדה במקום לפנות לירמיהו, שהיה גדול הנביאים באותה תקופה, ומשיבה באופן מפתיע ביותר¹¹: יאשיהו העדיף לפנות לחולדה מפני שהיא

10. להרחבה בעניין זה עייין בדבריו של הרב רבינוביץ בספרו מסילות בלבכם במאמר 'המוסר הטבעי ומוסר התורה', ובפרט בעמודים 80-88. אומנם, אין זו ההבנה היחידה בדברי הגמרא, וניתן לפרש גם שעל אף שה' ציווה לעקוד את יצחק, לא עלה על לבו שבסופו של דבר הציוויו אכן יתממש, אך אנו נקטנו כהסבר הראשון שהצגנו, על אף חוסר ההכרחיות שבו.

נוסף כי אין הסבר זה שומט את הקרקע תחת יסודות הנבואה וקביעותה במציאות, אלא אדרבה, הוא מחזק אותה. רצון ה' האובייקטיבי אין הוא מושג שבני אדם יכולים לדון בו, וממילא חווית ההתגלות, סובייקטיבית ככל שתהיה, הופכת לאמיתית ביותר ומדויקת ביחס לנביא. במובן הסובייקטיבי, יש כאן אמת גדולה שהנביא מוכן לעשות הכול עבורה, כי כך הוא מבין את רצון ה', ובמישור של הנביא אכן מדובר בנבואה מוחלטת שהוא דבק בה ופועל על פיה באופן מלא.

11. בגמרא קיימת תשובה אחרת של רבי יוחנן, שאינה מעניינתנו.

אישה ונשים רחמניות הן. מתוך הפחד שירמיהו ינבא נבואה קשה, העדיף יאשיהו לפנות לחולדה הרחמנית.

דברי הגמרא מדהימים – הייתכן כי ישנה משמעות כלשהי לדמותו של הנביא, לשאלה האם מדובר באיש או באישה, לעניין תוכן הנבואה שתתקבל? האם יש משמעות לאישיותו של הנביא כאשר מביא הוא את דבר ה' ? האם רחמנותו יכולה להועיל בשעה קשה¹² ?

נראה שהדרך היחידה להסביר את הגמרא היא אכן בכך שהנבואה עצמה ותוכנה מושפעים וקשורים בקשר מהותי לאישיותו של הנביא – כל נביא מתנבא בהתאם לאופיו הייחודי¹³, ואכן אולי אלו הם דברי חז"ל שראינו לעיל: "סיגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאין בסיגנון אחד" (סנהדרין פט, א).

הגמרא קובעת כי אין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד – לכל נביא הסגנון שלו והאופי שלו. נראה מדברינו כאן שכוונת הגמרא אינה רק לעניין השפה של הנביא, אלא אף לעניין תוכן הנבואה עצמה שמושפע ומשתנה מנביא לנביא. אין זה מקרה שכל נביא מתנבא בלשון אחרת – אין הדבר נובע אלא מכך שהנבואה עוברת עיבוד על ידי הנביא.

בצורה דומה לכך כותב הרב קוק בשמונה קבצים, ומגדיר בצורה מפתיעה מאוד את הנבואה¹⁴:

נבואה ורוח הקודש באים, בדבר ה', מפנימיותו של אדם, ומתוכו הם נשפעים לכל מה שנוגע לעולם כולו. ומעין דוגמתם האגדה, הרי היא נובעת מהנפשיות של האדם, ומסדרת את עניניה גם כן ביחש החיצוני של העולם.

(שמונה קבצים ה, קכז; אורות הקודש א, טז)

נראה שוב כי דברים אלו מתחברים לעניין בו פתחנו. תפקידה העיקרי של הנבואה אין הוא מסירת דבר ה' לעולם, אלא מהותה היא יצירת מרחב אישי בין ה' ובין הנביא – יצירת דיאלוג ביניהם שהוא רק שלהם. ממילא, ברור הוא הדבר שהנבואה מושפעת – הן בשפתה והן בתוכנה – מאופיו של הנביא. דברי הנביא לעם נובעים מתוכו, מתוך הדיאלוג האישי

12. ניתן כמובן להציע שאין הדבר כן, וזו הייתה מחשבה מוטעית של יאשיהו. אך, אנו נניח כי יאשיהו לא טעה בדבר זה, ומחשבתו הייתה מבוססת על היכרות עם הנביאים ודרכי פעולתם.

13. ייתכן כמובן להציע גם כי תוכן הנבואה עצמו אינו שונה באופן מהותי, אך צורת ההצגה שלו משתנה בהתאם לאופיו של הנביא, וממילא גם נבואת חורבן תוצג בידי חולדה באופן מעורר הרבה יותר.

14. עד כדי כך מפתיעה ורדיקלית קביעתו של הרב קוק, שהרב הנזיר, בהביאו פסקה זו באורות הקודש (א, טז), שינה את המילה "מפנימיותו" ל"לפנימיותו" (נראה שעשה זאת כדי למנוע התקפות כלפי הראי"ה קוק, ולא משום שחשב שהדברים אינם נכונים, חס וחלילה).

שקיים עם ה', ולכן ברור הוא הדבר שהמסרים נובעים ממנו, ולא נמסרים כפי שהם אל העם. נבואה של מסרים מוגדרים אינה אלא מחיקת זהותו של הנביא ומחיקת הקשר האישי איתו. הנביא איננו צינור חסר אופי להעברת דבר ה', אלא אדרבה, כל הנבואה אינה נמסרת אלא אליו באופן אישי ואינטימי, וגם כאשר הנביא מנבא לאחרים, הדבר עובר עיבוד של הנבואה שהוא קיבל¹⁵.

כמובן, קשה לומר שהנבואה יכולה להיות כל נבואה שהיא בהתאם לאופיו של הנביא, שכן חייבת להיות אמת מידה כלשהי לבחינה של נבואת אמת. לא ניתן לקבל שכל דבר שנביא יגיד מתוך ליבו הוא דבר ה'. אומנם, נראה שעל אף שאין כל דבר יכול להיחשב לנבואה, מכל מקום יש מרחב רחב של פרשנות מצד הנביא ביחס לנבואה אותה מקבל. נראה שרצון ה' הוא גבוה מעל גבוה, אין סופי, וממילא כל נביא המנסה לשמוע את דבר ה' שומע חלק מסוים מאותה אמת גדולה, על פי אופיו ואישיותו. אומנם, מוכרח הוא הדבר שמה שהנביא שומע על פי אופיו, תואם את הכיוון אליו העולם מתקדם על פי רצון ה' הכללי, גם אם הדרך לשם תלויה בפרשנות, אם יגיד הנביא דברים הסותרים חזיתית את רצון ה', כגון אם יצווה לבטל מצוות מן התורה, ודאי יהיו דבריו דברי שקר.

ה. נבואה כנוכחות - להיות בחיי הנביא

ראינו עד כה כי הנבואה היא בעיקרה עניין אישי-אינטימי של הנביא ביחס ל-להיו, ועל כן משתנה היא מנביא לנביא. אומנם, יש עוד לברר מה הגורם להבדל בין הנביאים – מה משתנה בין הנביאים שגורם לנבואה להתבטא אצל כל אחד באופן שונה¹⁶?

15. אולם, מהתנ"ך כולו עולה קול אחר לחלוטין ביחס לנביאים. רבים מהנביאים המוכרים לנו מהתנ"ך מוצגים כנביאים שנשלחים לציבור מסוים כדי לנבא עבורו, ושכל נבואתם אינה אלא תלויה בציבור שומעיהם. אפשרות אחת להסביר דבר זה היא בכך שעדיין דברינו כאן נכונים תמיד, שהנביא במהותו – לעולם לא נשלח לנבא לאחרים. אך, כאשר הנביא מרגיש צורך בלתי נמנע לומר לאחרים את נבואותיו (כפי שכותב הרמב"ם במורה), מוצגים הדברים בתנ"ך כאילו ה' שלח אותו. אפשרות פרשנית אחרת, והיא המפורטת בהמשך דברינו, היא שאכן הנביאים המוצגים כנביאים שנשלחו אל העם הם נביאים מיוחדים, שכאשר נוצר חלל בעם, שנובע מחוסר שיוסבר בהמשך דברינו, נדרשים הם לנבא לעם ולומר לאחרים את נבואותיהם, אך אין הם משקפים את מושג הנבואה בכללו, אלא מדובר בנביאים מסוימים בלבד.

16. במהלך דברינו נציג אפשרות אחת, המחברת כמה עקרונות יסוד העולים בדברי הרמב"ם ביחס לנבואה. אולם, נראה כי את דברי הרמב"ם עצמם ניתן לפרש אף אחרת, כפי שנהוג להבין את הרמב"ם בדרך כלל, באופן שאינו תלוי במהלך דברינו הכללי. מכל מקום בחרנו באפשרות הפרשנות שלנו, מתוך מבט כללי על מושג הנבואה, כפי שהסברנו אותו עד כה, וכפי שעולה ממקורות נוספים בתורה ובחז"ל.

על מנת לענות על שאלה זו, נבחן תחילה את היחס בין משה לשאר הנביאים. כאשר ה' מתגלה לאהרן ולמרים לאחר שהם מדברים במשה, הוא מציין מספר הבדלים בין משה לבין שאר הנביאים:

ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת ה' יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה.

(במדבר יב, ו-ח)

משה מתואר בפסוקים כנביא הנבדל באופן משמעותי משאר הנביאים, וכך הבדל זה מתורגם על ידי הרמב"ם למוכח הלכתי:

כל הדברים שאמרנו הן דרך הנבואה לכל הנביאים הראשונים והאחרונים חוץ ממשה רבינו ורבן של כל הנביאים. ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים?

שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבינו והוא ער ועומד שנאמר "ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול".

כל הנביאים על ידי מלאך, לפיכך רואין מה שהם רואין במשל וחידה, משה רבינו לא על ידי מלאך שנאמר "פה אל פה אדבר בו", ונאמר "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים", ונאמר "ותמונת ה' יביט" כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה בלא משל, הוא שהתורה מעידה עליו "ומראה ולא בחידות" שאינו מתנבא בחידה אלא במראה שרואה הדבר על בוריו.

כל הנביאים יראין ונבהלין ומתמוגגים ומשה רבינו אינו כן. הוא שהכתוב אומר "כאשר ידבר איש אל רעהו" כמו שאין אדם נבהל לשמוע דברי חבירו כך היה כח בדעתו של משה רבינו להבין דברי הנבואה והוא עומד על עמדו שלם.

כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו. משה רבינו אינו כן אלא כל זמן שיחפוץ רוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו ואינו צריך לכוון דעתו ולהזדמן לה שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת, לפיכך מתנבא בכל עת שנאמר "עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם", ובוזה הבטיחו ה-ל שנאמר "לך אמר להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמד עמדי".

הא למדת שכל הנביאים כשהנבואה מסתלקת חוזרין לאהלם שהוא צרכי הגוף כולן כשאר העם, לפיכך אינן פורשין מנשותיהן, ומשה רבינו לא חזר לאהלו הראשון לפיכך פרש מן האשה לעולם ומכל הדומה לה ונקשרה דעתו בצור העולמים ולא נסתלק ההוד מעליו לעולם וקרן עור פניו ונתקדש כמלאכים.

(רמב"ם יסודי התורה ז, ו)

ארבעת ההבדלים שמונה הרמב"ם בין משה לשאר הנביאים הם :

- א. נבואה בחלום או כמראה אצל שאר הנביאים, ובערות אצל משה.
- ב. נבואה על ידי מלאך, ובמשלים ובחידות אצל שאר הנביאים, וישירות מה' ובפירוש אצל משה.
- ג. פחד ובהלה בזמן הנבואה אצל שאר הנביאים, ודיבור ללא בהלה אצל משה.
- ד. נבואה רק בזמנים מסוימים אצל שאר הנביאים, ונבואה בכל עת שירצה אצל משה.

נראה שהמשותף לארבעת הקריטריונים הללו הוא בשאלת נוכחות ה' בחיי הנביא. כפי שמסכם הרמב"ם בסוף ההלכה – נקשרה דעתו של משה לצור העולמים ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם. משה התמסר באופן טוטאלי לה', כל חייו היו מלאים בנוכחות -להית, ולכן הדבר התבטא בכך שיכול היה להתנבא בכל עת שירצה, שמע את ה' באופן ישיר וללא משלים וחידות, ואף לא פחד ממנו. הנבואה מבחינתו הייתה חלק מסדר החיים הרגיל שלו, ונוכחות ה' בחייו הייתה מוחלטת.

כנגדו, שאר הנביאים, על אף שהגיעו לדרגה גבוהה, אין ה' נוכח בחייהם באופן מוחלט. לכן, הנבואה היא סוג של התעלות זמנית אל עבר ה', ומייד אחר כך חוזרים הנביאים לחייהם – חוזרים לאוהלם הראשון ולצורכי הגוף. על מנת להתנבא, על הנביא לפרוש לזמן מה מהעולם ולפנות לעולמות רוחניים יותר. לכן, דבר זה קורה רק בשינה, ואף שם רק במשלים ובפחד – שכן אין הדבר בהיר ורגיל בחייו, אלא מדובר בפרישה מחיי העולם לזמן מה ובפנייה אל הטרנסצנדנטי והנבדל מהמציאות.

הרמב"ם (מורה נבוכים ב, לה) מקפיד לציין שמושה נבדל משאר הנביאים לא רק בנבואתו, אלא אף בניסיו, ואין נביא שעשה ניסים כמשה. לכאורה, הצורך בטענה זו אינו ברור – נבואת משה חייבת להיות נבדלת משאר הנביאים, על מנת לתת תוקף מוחלט לתורה ולא לאפשר לה להשתנות בהגעת נביא נוסף שיגיע לדרגת משה, אך מה הצורך בהבדלת ניסיו של משה משאר הנביאים ומה ייגרע אם נביא אחר יעשה ניסים גדולים יותר?

נראה שיש להסביר זאת על פי אותו יסוד: היכולת לבצע ניסים בעולם תלויה באופן ישיר בקשר של נוכחות ה' בחייו הממשיים של הנביא – ככל שה' נוכח בחייו יותר ואין הוא זקוק לפרוש מן העולם למען נבואתו – הרי שניסיו גדולים יותר, שכן עניין הניסים הוא פעולה בעולם הממשי על ידי הנביא. אצל הנביא שה' נוכח בחייו הגשמיים אין פער בין עולם הרוח לעולם החומר, וממילא יכול הוא להנכיח את הפעולה ה-להית-שמימית במציאות עצמה, בעוד נביא בדרגה נמוכה מפריד בין חייו הרגילים לרגעי הנבואה וההתעלות שלו, וממילא אין לניסים מגע במציאות חייו הפיזיים. מעתה ברור גם מדוע

הנביאים הראשונים עשו ניסים רבים, וכנגדם ניסי הנביאים האחרונים מתמעטים כמעט לחלוטין – ככל שהנבואה קטנה ומתרחקת מן העולם, כך גם ניסי הנביא קטנים.

אומנם, לא מדובר בהבדל בינארי בין משה לשאר הנביאים, אלא אף ביחס בין כל נביא חל שינוי במבנה הנבואה בהתאם למקום אותו ממלא ה' בחיי הנביא. כך כותב הרמב"ם במורה נבוכים:

לאחר שהקדמתי והבהרתי את אמיתת הנבואה בהתאם למה שהעיון מצריך ומה שהתברר בתורתנו, ראוי שאציין לך את דרגות הנבואה על פי שני עקרונות אלה. [...] כי באשר לדרגות אלה שאציין, יש שהתגלות באה אל אותו נביא בחלקה בהתאם לדרגה אחת מהן, ובאה אליו התגלות אחרת בזמן אחר בהתאם לדרגה נמוכה מדרגת ההתגלות הראשונה. כי כשם שאין נביא מתנבא ברציפות כל ימי חייו, אלא יש שהוא מתנבא זמן מה והנבואה עוזבת אותו למשך פרקי זמן – כן הוא מתנבא זמן מה בצורת דרגה גבוהה ואחרי כן הוא מתנבא זמן מה בצורת דרגה נמוכה ממנה. יש לעתים שאין הוא מגיע לדרגה גבוהה זאת אלא פעם אחת בחייו, ואחר כך היא נשללת ממנו. [...]

(מורה נבוכים ב, מה)

הרמב"ם קובע כי ישנן מדרגות שונות בנבואה וכל נביא נמצא במדרגה אחרת. לא זו אף זו – הנביא עצמו יכול לנבא במדרגות שונות במהלך נבואתו – פעמים במדרגה גבוהה ופעמים במדרגה נמוכה יותר. מייד אחר כך מונה הרמב"ם את אחת עשרה מדרגות הנבואה. נבחן תחילה את תשע המדרגות האחרונות, שהן מדרגות של נביאים ממש¹⁷:

הדרגה השלישית היא הראשונה בין דרגות האומרים: ויהי דבר ה' אלי וביטויים המכוונים אל אותה משמעות. (דרגה זאת היא) שהנביא רואה משל בחלום בכל התנאים האלה שנאמרו לעיל בדבר אמיתת הנבואה. בעצם אותו חלום של נבואה מבוארת לו משמעות המשל הזה, מה היתה כוונתו – כמו רוב משלי זכריה כולם. הדרגה הרביעית שישמע דיבור מפורש וברור בחלום של נבואה ולא יראה את אומרו, כמו שאירע לשמואל בהתגלות הראשונה שבאה אליו, כפי שהבהרנו בעניינו.

הדרגה החמישית היא שידבר אליו איש בחלום כמו שאמר באחת מנבואות יחזקאל: וידבר אלי האיש: בן אדם [ראה בעיניך ובאזניך שמע...]. הדרגה השישית שידבר אליו מלאך בחלום. זה הוא מצבם של רוב הנביאים, כאומרו: ויאמר אלי מלאך ה-להים בחלום [יעקב! ואמר: הנני].

17. בקטע המדולג בציטוט לעיל קובע הרמב"ם ששתי המדרגות הראשונות בנבואה אינן מדרגות של נביאים ממש.

הדרגה השביעית שיראה בחלום של נבואה כאילו הוא יתעלה מדבר אליו, כמו שאמר ישעיה: ראיתי את ה'... ויאמר: את מי אשלח? וכמו שאמר מיכיהו בן ימלא: ראיתי את ה'...

הדרגה השמינית שתבוא אליו התגלות במראה הנבואה ויראה משלים כאברהם במראה בין הבתרים, כי המשלים ההם היו במראה ביום, כפי שהתברר. הדרגה התשיעית שישמע דיבור במראה ככתוב על אברהם: והנה דבר ה' אליו לאמר: לא יירשך זה.

הדרגה העשירית שיראה איש מדבר אליו במראה הנבואה כאברהם גם כן באלני ממרא וכיהושע ביריחו.

הדרגה האחת עשרה שיראה מלאך מדבר אליו במראה כאברהם בשעת העקידה. זאת בעיני הגבוהה בדרגות הנביאים אשר הספרים העידו על מצביהם, אחרי שאומת מה שקבענו בדבר שלמות הכוחות השכליים של האדם, על פי מה שחייב העיון ואחרי שהוצאנו את משה רבנו מן הכלל.

(מורה נבוכים ב, מה)

למעשה, ניתן לחלק את הנביאים לשתי קבוצות עיקריות, על פי הרמב"ם, כאשר כל קבוצה נחלקת בחלוקה פנימית – נביאים במדרגה נמוכה יותר הרואים את הנבואה בחלום (מדרגות ג-ז) ונביאים במדרגה גבוהה יותר אשר רואים את נבואתם במראה, כלומר מחזה שנופל עליהם מתוך ערות (מדרגות ח-יא)¹⁸. בתוך כל קבוצה מתחלקים הנביאים על פי מה שהם רואים בנבואתם – החל ממשל וחזון, דרך שמיעת נבואה בלבד וכלה בראיית דמויות שונות בסדר עולה – איש, מלאך וה' בעצמו.

נראה שאין זו חלוקה סתמית, אלא מתאימה באופן מדויק לטענתנו לעיל – נוכחותו של ה' בחייו של הנביא בדרגה הנמוכה – פחותה מנוכחותו של ה' בחיי הנביא בדרגה הגבוהה. ממילא, נביאים בדרגה נמוכה מסוגלים להגיע לנבואה רק בחלום, כאשר ישנים הם את שנתם, וכנגד זה נביאים בדרגה גבוהה מסוגלים להגיע לדיאלוג עם ה' אף במהלך היום, כאשר הנבואה מגיעה אליהם בחזון מתוך ערות. כמו כן, נביא בדרגה נמוכה יחסית לא יראה את ה' בנבואתו, אלא הדבר יבוא דרך מתווכים – משלים, קולות או דמויות מתווכות

18. כך מסביר הרמב"ם במורה נבוכים (ב, מא): "המראה שבדבריו במראָה אליו אֶתְּוֹדֵעַ, והוא הנקרא מראה הנבואה, ונקרא גם יד ה', ונקרא מחזה גם כן – זה הוא מצב מחריד ומבעית המלווה את הנביא בהיותו ער, כפי שהתבאר בדניאל באומרו: ואראה את המראָה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח, והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח; והוא אמר: ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה. פנייתו של המלאך אליו והקמתו אותו – כל זאת במראה הנבואה. במצב מעין זה בטלה גם פעולת החושים, והשפע ההוא בא אל הכוח המדבר ושופע ממנו אל הכוח המדמה, ואז הוא מגיע לידי שלמות ופועל את פעולתו".

בין הנביא לה', שכן אין ה' נוכח בחיי נביא זה ברמה משמעותית מספיק כדי לייצר אינטראקציה ישירה בין ה' ובין הנביא¹⁹.

אומנם, כפי שמציין הרמב"ם, היכולת לדבר עם ה' בעצמו בזמן ערות מיוחדת למשה רבנו, שכן נוכחות מלאה של ה' בחיי הנביא אינה יכולה להתקיים בנביאים אחרים, כמו שביארנו, אך מתחת לדרגה זו הנביאים נבדלים זה מזה בהתאם לרמת הנוכחות ה-להית בחייהם.

על פי זה, מובן מדוע הרמב"ם מונה עוד שתי מדרגות נבואה נמוכות יותר מהדרגות המנויות לעיל, שבעיני רבים נראות כבלתי קשורות לתחום הנבואה:

הדרגה הראשונה. הראשונה בדרגות הנבואה היא שמלווה את האדם סיוע -להי המניע אותו וממריץ אותו למעשה טוב גדול בעל ערך, כגון לחלץ ציבור של אנשים מעולים מידי ציבור של אנשים רעים, או לחלץ אדם מעולה, או להשפיע טובה על אנשים רבים. והוא ירגיש בנפשו מניע ודחף לפעול. זה קרוי רוח ה', ועל האדם שמלווה אותו מצב זה אומרים: צלחה עליו רוח ה' או לבשה אותו רוח ה' או נחה עליו רוח ה' או היה ה' עמו וכיוצא באלה הביטויים. זאת היא דרגת שופטי ישראל כולם אשר נאמר עליהם בצורה כוללת, וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט והושיעם. זאת גם דרגתם של משיחי ישראל המעולים כולם [...]

הדרגה השנייה היא שאדם מרגיש כאילו דבר מה שרה עליו וכוח אחר מופיע עליו פתאום ומדובב אותו. אז הוא מדבר פתגמי חכמה או שבת או דברי הטפה מועילים או דברי הנהגה או דברים -להיים. כל זה במצב של ערות ופעולת החושים כהרגלם. זה הוא אשר נאמר עליו שהוא מדבר ברוח הקודש. באופן זה של רוח הקודש חיבר דוד את תלים, וחיבר שלמה את משלי וקהלת ושיר השירים [...]

(מורה נבוכים ב, מה)

אדם שיש לו עזר -להי והתעוררות לעשות מעשה טוב או להציל עשוק מיד עושקו, וכן אדם שאומר דברי חוכמה או תשבחות לה' – הרי שישנה נוכחות -להית מסוימת בחייו. כמובן, אין הוא עצמו נביא עדיין במדרגות אלו, אך אכן מדובר בשלב רציף בדרך לנבואה – שלב ראשון של הנכחת ה' בחיי האדם.

19. כמובן, ניתן היה להסביר אחרת, שיש הבדלים בדרגות הנביאים, ללא תלות בשאלת נוכחות ה' בחיי הנביא. אך, נראה שהסברנו עולה יפה מתוך ההבנה שהנבואה אין היא דבר המגיע אל הנביא בפתע פתאום, אלא תוצאה של עבודה פנימית שעובר הנביא – ככל שהנביא עמל על עירוב ה' בחייו הממשיים, כך נבואתו גדולה יותר ונרחבת יותר. אם הנביא הוגה ב-להות במהלך יומו, לא פלא שהנבואה גם תגיע אליו בסופו של דבר באותו זמן ממש, ולא רק כאשר ישן הוא על מיטתו.

הנבואה – תחילתה באדם הפונה ל-להיו, המחפשו ומשתוקק אליו וסופה בהיענות של ה' לאדם. הנבואה היא דיאלוג עם אדם שמחפש את -להיו ודורש בקיום רצון ה' ולא תופעה המגיעה בהפתעה אל הנביא ללא עבודה מקדימה.

לאור זאת, ברורה דעתו הנחרצת של הרמב"ם ביחס לשאלת יכולת שריית נבואה על אדם שלא הכין את עצמו לכך, ולא חיפש את ה' ואת רצונו בחייו – הרמב"ם קובע באופן נחרץ שאין הדבר אפשרי:

הדעה הראשונה היא דעת המון הבורים מבין המאמינים בנבואה, ואף מקצת פשוטי (בני) תורתנו מחזיקים בה, והיא שה-ל יתעלה בוחר את מי שהוא חפץ מבני אדם, מנבא אותו ושולח אותו, ואין הבדל בעיניהם אם אותו פרט מלומד או בור, בא בימים או עול ימים. אולם גם הם מתנים שיהיו בו טוב כלשהו ומידות מתוקנות. כי האנשים לא הרחיקו לומר שיש שה-ל מנבא אדם רע, אלא אם כן הוא מחזיר אותו בראשונה למוטב, לפי דעה זאת.

(מורה נבוכים ב, לב)

לאור ההבנה כי הנביא הוא אדם שפועל להנכחת ה' בחייו, לא ניתן לקבל בשום אופן נבואה שחלה על האדם סתם כך – נבואה איננה שליחות חיצונית, אלא תוצאה של תהליך פנימי שהאדם עובר – תוצאה של עירוב ה' בחיי הנביא ומחשבה מתמדת של האדם – "מה ה' דורש ממך".

ו. התורה כפסגת הנבואה²⁰

על מנת לחדד ביתר שאת את מה שאמרנו עד כה, נראה כי הנביא הוא האדם המחפש את ה' בחייו ושואף לדעת בכל רגע מה ה' דורש ממנו. הנביא, ככל שמתקרב יותר לדרגות הנבואה הגבוהות, לא רק פורש מן העולם כדי להיפגש עם ה', אלא נפגש הוא עימו יותר ויותר במהלך חייו. ככל שהנביא קרוב יותר לה' – הקרבה הזו מובילה את הלך חייו בכל רגע ורגע יותר – כאשר הפסגה, כאמור, היא דרגתו של משה רבנו.

נראה שזו הסיבה שככל שמתקדמים לאורך השנים בתנ"ך – הנבואות נעשות מופשטות יותר, מסובכות יותר ופחות מעשיות. דבר זה נובע מהעובדה שהנבואה הולכת ויורדת בדרגתה, נעשית היא פחות ופחות ממשית, פחות נוכחת בחיים, פחות עוסקת במציאות

20. בפרק זה אנו נתבסס על דברי הראי"ה קוק במקומות רבים, שחלקם מצוטטים במהלך הפרק. כמובן, אין זו קביעה מוחלטת ומוכחת בשיטת הוגי הדורות, אך נדמה שיש בה כדי לכוון לאמיתת של תורה.

הפיזית בעולם, ויותר עוסקת בעולם רחוק, מופשט ומשלי²¹. מחד, הנביא מתעלה אל ה', אך הדבר מבדל אותו מהעולם הממשי. כך כותב הרב קוק:

כשם שהאנשים המעשיים, בעלי הכשרון לדברים מעשיים ולחכמות המעשיות, אינם מוכשרים להשתכלות בהירה בענינים הרוחניים, והסתכלותם הרוחנית באה לקויה ומעורבת עם משפטים כהים, המתמצים מעולם המעשה, שהם קשורים בו, כמו כן אין האנשים הרוחניים, העומדים ברום עולם, מוכשרים להסתכלות מעשית שלמה, והידיעות המעשיות שלהם וקשר חפצם בהשלמתן אינם כי אם איזה צל היוצא מתוך הענינים הרוחניים העליונים.

(שמונה קבצים א, קצב)

פעמים רבות דווקא האנשים הרוחניים עם המחשבות הגבוהות אינם מוכשרים לעסוק בעולם המעשי. הנביאים, כאשר מתעלים הם לעולם רוחני של דבקות בה' – מתנתקים הם מעולם המעשה.

לא כן הוא משה – אצל משה הנבואה הייתה חלק אינטגרלי מחייו ולא היה צריך הוא לעזוב את חייו הרגילים על מנת להתנבא. כך ממשיך הרב קוק:

אמנם יש כשרון עצום בתכונה הרוחנית העליונה לכול את הכל, אבל זוהי דוקא במדתה של התגלות הנבואה של אספקלריא המאירה. על כן משה רבינו עצמו, עליו נאמר ויהי בישרון מלך, אבל במעמד הדורות היה מלך לחוד ונביא לחוד [...] (שם)

משה היה מסוגל לשלב עולם של נבואה עם עולם המעשה של מלוכה. אך, לא זו בלבד, אלא הנבואה שלו עצמה הייתה ייחודית ביחס לשאר הנביאים – נבואתו הייתה נבואה שנותנת תורה – נבואה לעולם הממשי:

[...] הדברים המעשיים שבתורה, שהם בערך אמצעיים ומכשירים אל התכלית, צריכים להתגלות דוקא על ידי נבואת משה עליו השלום אדון הנביאים.

(אורות התורה ח, ה)

מבין כל הנביאים רק משה מצווה לעשות מצוות ואוסר על עברות – שאר הנביאים רק אומרים מה טוב ומה רע בתור עצה או מזהירים על תורת משה:

מכיוון שדיברנו על מהות הנבואה והגדרנו את אמיתתה, והבהרנו שנבואת משה רבנו נבדלת מנבואת זולתו, נאמר שמההשגה הזאת לבדה התחייבה הקריאה אל

21. אין הדבר אמור ביחס לכל נביא ונביא, אלא כהתייחסות כוללת במעבר הדורות בין הנביאים, ובפרט בין הנביאים הראשונים לנביאים האחרונים.

התורה, כי לקריאה זאת שקרא אותנו משה רבנו לא קדמה כמותה מצד אף אחד מן הידועים לנו מאדם ועד אליו, ולא היתה אחריו כמותה מצד אף אחד מנביאינו. כן יסוד תורתנו הוא שלא תהיה זולתה לעולם. לכן, לפי דעתנו, לא היתה תורה ולא תהיה תורה אלא תורה אחת והיא תורת משה רבנו. ההסבר לכך, על פי הכתוב בספרי הנבואה והמופיע במסורת, הוא שאף אחד מכל הנביאים שקדמו למשה [...] לא אמר מעולם אל קבוצה של אנשים "ה-ל שלחני אליכם וציוונו לומר לכם כך וכך ואסר עליכם לעשות כך, וציווה עליכם לעשות כך" [...]

(מורה נבוכים ב, לט)

כלומר, פסגת הנבואה היא דווקא היכולת להתוות דרך מעשית להגיע אל ה'. משה רבנו הצליח להביא את הנוכחות ה-להית שלו לפסגה כזו, שאין היא נבדלת כלל מהמציאות והנבואה מובילה את דרך ה' בכל פרט ופרט בחיי האדם, ומתוכה נובע אף ציווי אל הכלל כיצד לנהוג בעולם.

נראה לחדד דברים אלו בכך שמשה לא רק שהצליח להנכיח את ה' בחייו באופן מלא, אלא הפך הוא לתופעה נבואית נבדלת מהותית משאר הנביאים. במציאות הנבואית של משה, של נוכחות -להית מלאה בחייו, למעשה 'ויתר' הוא על הסובייקטיביות של הנבואה ועבר לממד של נבואה אובייקטיבית, כאשר אין כל חציצה בין אישיותו לה' כלל. מתוך כך, ורק מתוך כך, ניתן היה לתת תורה מוחלטת המתווה את דרך החיים הממשיים באופן מוחלט ושאינו עתיד ואינו יכול להשתנות.

כך מסכם זאת הרב קוק בהמשך אותה פסקה שהבאנו לעיל, בעניין הנבואה הנובעת מפנימיותו של האדם²²:

נבואה ורוח הקודש באים, בדבר ה', מפנימיותו של אדם, ומתוכו הם נשפעים לכל מה שנוגע לעולם כולו. ומעין דוגמתם האגדה, הרי היא נובעת מהנפשיות של האדם, ומסדרת את עניניה גם כן ביחש החיצוני של העולם. אבל התורה, היא באה מתוך הארת האמת העליונה, שאין בה שום הבדל בין פנימיותו של אדם להעולמיות כולה ומקורה. מלמעלה למטה הכל נסקר ונודע. פה אל פה אדבר בו. ומראה ולא בחידות, ותמונת ה' יביט. רק נבואה זו יכולה לתת תורה. ומתוך כך נעלה היא התורה מכל נבואה, וחכמי תורה עדיפי מנביאים, מצד התוכן העליון, שממנו הם יונקים את החיים הרוחניים שלהם.

(שמונה קבצים ה, קכז; אורות הקודש א, טז)

22. רעיון דומה עולה אף ממקורות נוספים של הרב קוק, בין השאר במאמר 'חכם עדיף מנביא' (אורות, זרעונים ב).

ז. נבואת החוכמה ונבואת השליחות

לאור כל האמור לעיל, לא ברור כיצד לפרש את סיפורי רבים מנביאי התנ"ך, שעולה בכירור שתפקידם הוא לנבא לאחרים – כך נאמר לישעיהו ולירמיהו בנבואות ההקדשה שלהם, כך עולה מסיפורו של יונה שנשלח לנינווה, כך עולה מגדול הנביאים – משה רבנו, שנשלח אל עם ישראל להוציאם ממצרים ולתת להם את התורה, וכך עולה מסיפורים רבים נוספים לאורך התנ"ך.

לאור זאת, נראה כי אכן ישנם שני סוגי נביאים: סוג אחד הוא אשר דיברנו עליו עד כה ונקרא לו בשם 'נבואת החוכמה', והסוג השני הוא נביא שנשלח על ידי ה' לדבר אל ציבור מסוים, ונקרא לו 'נבואת השליחות'.

נראה כי הרמב"ם הביא בהלכות יסודי התורה (פרק ז) את שני סוגי הנביאים – נביאי החוכמה בהלכות א-ו, כפי שהראינו לעיל, ובהלכה ז את נביאי השליחות:

הנביא אפשר שתהיה נבואתו לעצמו בלבד להרחיב ליבו ולהוסיף דעתו עד שידע מה שלא היה יודע מאותן הדברים הגדולים, ואפשר שישולח לעם מעמי הארץ או לאנשי עיר או ממלכה לבונן אותם ולהודיעם מה יעשו או למנוע אותם ממעשים הרעים שבידיהם, וכשמשלחין אותו נותנין לו אות ומופת כדי שידעו העם שה-ל שלחו באמת [...]

(רמב"ם יסודי התורה ז, ז)

אומנם, נראה שהאמונה שהיא מיסודי הדת היא דווקא האמונה בנבואת החוכמה, שבה פותח הרמב"ם, ונבואת השליחות לא באה אלא בדרך אגב מתוך הדיון בנבואה²³.

יש לציין כי רק בנביא השליחות אומר הרמב"ם שצריך הוא להוכיח עצמו באות ובמופת, ורק בו מתעוררת הבעיה שמציג עם ישראל – "וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'" (דברים יח, כא). נראה, כי נבואת השליחות יוצרת בלבול אצל העם – קשה לדעת מי הוא נביא שליחות אמיתי ומי הוא נביא שקר. רק נביא החוכמה יודע בעצמו כי נביא הוא, אך הנסמך על נביא שליחות – נזקק למציאות קשה של חוסר ודאות.

באמת, נראה שנבואת השליחות איננה מצב אידיאלי של נבואה, אלא רק תוצאה של בקשה של עם ישראל. כך כתוב בתורה ביחס למצווה לשמוע לנביא:

23. כמובן, ניתן היה להציע בדיוק להיפך, וכדברי ספר העיקרים, שהעיקר הוא נבואת משה, והקדמת האמונה בנבואה לא באה אלא כאמונה הכרחית עבור האמונה בנתינת התורה. אולם, לאור דברינו לאורך המאמר, נראה שהאפשרות שהצגנו עדיפה.

נביא מקרבך מאחריך כמני יקים לך ה' -להיך אליו תשמעון.
 ככל אשר שאלת מעם ה' -להיך בחרב ביום הקהל לאמר לא אסף לשמע את קול
 ה' -להי ואת האש הגדלה הזאת לא אראה עוד ולא אמות.
 ויאמר ה' אלי היטיבו אשר דברו.
 נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר
 אצונו.
 והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו.
 אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם
 אלהים אחרים ומת הנביא ההוא.

(דברים יח, טו-כ)

כלומר, קיומו של נביא השליחות לא נולד אלא מתוך בקשתם של ישראל שלא לשמוע
 ישירות את דבר ה'.

אומנם, בעומק נראה שאין בקשה זו ראויה, על אף קביעתו של ה' ש"היטיבו אשר דברו".
 כך אומר המדרש ביחס לבקשתם:

ר' יהודה אומר בשעה ששמעו ישראל "אנכי ה' -להיך" נתקע תלמוד תורה בלבם,
 והיו למדים ולא היו משכחין, באו אצל משה ואמרו משה רבינו תעשה את פרוזביון
 שליח בינותינו שנאמר "דבר אתה עמנו ונשמעה ועתה למה נמות", ומה הנייה יש
 באבדה שלנו, חזרו להיות למדים ושוכחים אמרו מה משה בשר ודם עובר אף
 תלמודו עובר, מיד חזרו באו להם אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לנו
 פעם שניה, לוואי "ישקני מגשיקות פיהו", לוואי יתקע תלמוד תורה בלבנו כמות
 שהיה, אמר להם אין זו עכשיו אבל לעתיד לבא הוא שנאמר (ירמיה לא) "ונתתי
 את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה".

(שיר השירים רבה א, ד)

בתחילה, צריכה הייתה התורה להגיע בנבואה לכל אחד מישראל. לא היה צריך משה
 להיות מתווך בין ה' ובין העם, אלא התורה הייתה צריכה להגיע אליהם בדרך נבואת
 החוכמה – צריכה הייתה התורה להיות כתובה על לוח ליבם. אומנם, העם נכשל וביקש
 שמשה יהיה מתווך בין ה' ובין העם, ולכן התמנה משה להיות נביא שליחות – נביא
 שנשלח להביא את דבר ה' אל העם. מאז כישלון זה של העם התמנו שליחים בזה אחר זה
 להביא את דבר ה' אל העם, אך כל זאת מתוך חטאם של העם²⁴.

24. ייתכן להסביר כי דברי ה' "היטיבו אשר דברו" מניחים כי העם הבין את גודל הקשר הישיר עם
 ה', ורק מפחדים להמשיך לדבר איתו באופן ישיר מתוך רוממות וכבוד, אך למעשה בקשתם לא
 הייתה אלא התנערות מקשר ישיר, ושמא זו כוונת דברי ה' (דברים ה, כו): "מי יתן והיה לבכם זה

נביאי השליחות לא נולדו אלא כתוצאה ממשבר ומחיסרון – הנביא, שכל עולם הנבואה שלו היה מרחב אישי לחלוטין עם בוראו, נאלץ לומר את דברי נבואתו לציבור שאליו נשלח, מתוך צורך זמני ביחס לעם המסרב לשמוע את דבר ה' בעצמו²⁵. אך, דווקא מתוך נבואת השליחות, כפי שציינו, נוצרים בלבול וחוסר בהירות ביחס לזיהוי דבר ה' האמיתי – מתוך מציאות שבה האדם מפסיק לשמוע את דבר ה' בעצמו ומחכה לשמוע את דבר ה' דרך שליח, נוצרת מציאות כמעט בלתי אפשרית של התנגשויות בין נביאים רבים, האומרים כל אחד דבר אחר.

ממילא, ברורים הדברים שהעלנו לעיל לגבי חיוב מיתה על נבואת שקר על סוגיה – פגיעה בשלושת עקרונות נבואת החוכמה (מתנבא מה שלא שמע, מה שלא נאמר לו ומתנבא לעבודה זרה) היא פגיעה אנושה בעצם קיומו של הקשר המכונן של האדם עם ה', וממילא הפוגע בנבואה זו חייב מיתה בידי אדם. מנגד, הפגיעה במסרים המועברים בנבואת השליחות (כובש נבואתו, מוותר על דברי נביא ועובר על דברי עצמו) אומנם חמורה, אך אין בה מן הפגיעה החמורה שקיימת בנבואת החוכמה, ואף לא ניתן לבוא בהאשמה גמורה אל המסרב לדברי הנבואה, מתוך הבלבול שנבואת השליחות יוצרת. ממילא, לא חייבים במקרה זה אלא מיתה בידי שמיים.

נראה, שזהו יסוד ההסבר לדיון בין משה לבין יהושע בעניין אלדד ומידד שהתנבאו במחנה מחוץ לקבוצת שבעים הזקנים שאסף משה. יהושע דורש לכלוא אותם על כך שהם מתנבאים במחנה, מתוך תודעה שנבואה היא נבואת שליחות בלבד, ושישנו רק נביא אחד כזה. לאור הבנה זו, נבואתם מערערת על שליחותו הבלעדית של משה, ואולי אף פוגעת באמינות נביא השליחות העומד מול נביאים נוספים שיכולים לומר דברים אחרים. אולם, משה עונה לו שלא כך הדבר: "ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם" (במדבר יא, כט) – אין אנו חפצים במבנה של נבואת שליחות, אלא בנבואת חוכמה שתמלא את כל העם.

ניתן לומר כי מתוך מבט היסטורי בתנ"ך – נבואת השליחות נכשלה ברובה. בסופו של דבר, רוב הנביאים לא הצליחו לעצור בעד ההידרדרות הרוחנית של העם עד לחורבן, ובסופו של דבר פסקה הנבואה.

להם ליראה אתי ולשמר את כל מצוותי כל הימים" – הבעת משאלה ותקווה שאותה בקשה של העם תהיה בסופו של דבר לטובה, ולא יאבדו את יראת ה' מתוך בקשה זו.

25. "יתכן שניתן לזהות עיקרון זה אף בגמרא בנדרים (כב, ב): "אמר רב אדא רבי חנינא: אלמלא (לא) חטאו ישראל – לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד".

כך כותבת הגמרא:

אמר רבי אבדימי דמן חיפה: מיום שחרב בית המקדש, ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים. אטו חכם לאו נביא הוא? הכי קאמר: אף על פי שניטלה מן הנביאים, מן החכמים לא ניטלה. אמר אמימר: וחכם עדיף מנביא, שנאמר: "ונביא לבב חכמה", מי נתלה במי? הוי אומר: קטן נתלה בגדול.

(בבא בתרא יב, א)

רש"י על אתר מסביר את דברי הגמרא בכך שלאחר חורבן הבית נשארו רק הנביאים שהיו גם חכמים, אך חכמי ספרד חלקו על הסברו של רש"י:

פרש"י ז"ל אף על פי שנטלה מן הנביאים שאינן חכמים, ויש להשיב בה דהא אמרי' במסכת נדרים (ל"ח א') אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר [...] אלא הכי קאמר אף על פי שנטלה נבואת הנביאים שהוא המראה והחזון, נבואת החכמים שהיא בדרך החכמה לא נטלה, אלא יודעים האמת ברוח הקדש שבקרבם.

(רמב"ן שם)

קובע הרמב"ן, ולאחריו כל חכמי ספרד, כי לאחר החורבן בטלה נבואת השליחות הנעשית במראה ובחזון, ונותרה נבואת החוכמה – אותה נבואה הנובעת מפנימיותו של הנביא, היונקת מהקשר שבין הנביא לבין ה' ומבררת לנביא בכל רגע מה ה' דורש ממנו.

כך גם מסיים המדרש שהבאנו לעיל – כאשר ישראל מבקשים שהנבואה תשוב אליהם ולא ישכחו את התורה, שתהיה כתובה על לוח ליבם ותנבע מתוכם – משיב ה' שאין הדבר אפשרי באותו רגע, אך יקרה לעתיד לבוא, כפי שמנבא ירמיהו.

הנבואה שלה אנו מייחלים שתחזור ותתפשט בעולם – איננה עוסקת בנבואת השליחות, אלא בנבואה פנימית הנובעת מפנימיותו של האדם, היוצאת מתוך בקשת-להים תמידית של האדם:

ואקשיב ואשמע מתוך מעמקי נשמתי, מתוך רגשי לבבי, קול ה' קורא. ואחרד חרדה גדולה, הככה ירדתי כי לנביא השקר אהיה, לאמר ה' שלחני ולא נגלה אלי דבר ה'. ואשמע קול נשמתי הומה, ספיחי נבואות הנה צומחות, ובני נביאים מתעוררים, רוח הנבואה הולך ושט בארץ, מבקש לו מפלט, דורש לו גבורים, מלאי עוז וקודש, הם ידעו לכלכל דבר, האמת לאמתה יגידו, יספרו איך נגלה להם דבר ה', לא ישקרו ולא יחניפו, את רוחם באמונה יוציאו [...]

(שמונה קבצים ד, יז)

על כן באחרית הימים שצמיחת מהלך שיבת אור הנבואה תתחיל להופיע, "אשפוך את רוחי על כל בשר" [...] וזו תכיר בכללה את גדל פעולת החכמה ובענות צדק תקרא: "חכם עדיף מנביא", "חסד ואמת נפגשו צדק ושלוה נשקו, אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יכולה". ונשמתו של משה תשוב להופיע בעולם.

(אורות, זרעונים, חכם עדיף מנביא)

ה. סיכום

במהלך דברינו, ראינו כי הנבואה בה מחויבים אנו להאמין כחלק מעיקרי האמונה היא נבואה הנובעת מפנימיותו של האדם. הנביא דורש את דבר ה' ומחפש את קרבתו, ומתוך כך מגלה באופן אישי ואינטימי מה ה' דורש ממנו. הנבואה מעוצבת ומושפעת מאישיותו של הנביא, שכן אין היא דבר ריק העובר דרכו, אלא תהליך פנימי שעובר הנביא המתבטא בדבריו בסופו של דבר. לא ייתכן כי הנביא לא יבין את נבואתו, שכן הנבואה אינה אלא בבואה של הקשר האישי שביסס הנביא עם -להיו.

מנגד, כתוצאה ממשבר בעם ישראל שהתבטא בבקשה לשמוע את דבר ה' דרך מתווך, נוצר מוסד נבואה נוסף והוא נבואת השליחות. נביא השליחות היה נביא ש'נאלץ' לומר את דברי נבואתו ברבים בעיתות משבר, מתוך צורך של עם המסרב לקבל נבואה אישית עבור כל אחד ואחד. אומנם, נבואה זו איננה יכולה לשמש כתחליף לקשר האישי של כל אחד עם ה'. כששמעו עם ישראל את התורה משה, היו לומדים ושוכחים, שכן לא הייתה התורה חלק מהם באמת, אלא חיצונית הייתה היא להם, באמת, לעתיד לבוא תשוב נבואת החוכמה הנובעת מפנימיותו של כל אחד, ולנבואה זו אנו מייחלים.

לא לשווא נקבעה האמונה בנבואה כאחת מיסודות האמונה – האמון כי ניתן לבנות קשר אישי עם ה', לכונן מרחב אינטימי עם הקב"ה, נותן לה' אופי של -ל נוכח, קיים, מקשיב. אין הקב"ה אל נשגב ומנותק מהעולם, אלא באפשרותו של כל אדם לפנות אליו וגם לקבל מענה. באפשרותו של האדם לכונן קשר אישי עם -להיו, אם רק ירצה.

נסיים בתפילתו של משה: "ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם".